EDITORIAL

Repensar la masculinitat per transformar la societat

Clara Serra Sánchez, Pere Almeda

Il·lustració de Lara Lars

Després de segles de lluita, de les successives onades que arrenquen des de finals del XIX, i del canvi cultural que s'ha anat produint en els últims anys, el moviment feminista ha aconseguit que les seves reivindicacions s'ubiquin en el centre del debat social i polític de les democràcies liberals. L'anàlisi crítica del patriarcat i la incorporació de la perspectiva de gènere als diferents camps de les ciències socials, han establert les bases teòriques per analitzar les desigualtats estructurals entre els homes i les dones i definir i desenvolupar les eines polítiques per revertir-les. Malgrat els enormes reptes, les discriminacions existents i les múltiples formes en què persisteix la desigualtat, el programa polític, social, econòmic o cultural dels feminismes se situa avui al capdavant de les lluites democràtiques i les seves propostes formen part de l'agenda pública. Uns avenços i una força que s'han focalitzat en la situació de subalternitat de les dones però que aspira a transformar de soca-rel les nostres societats. Els canvis que proposen els feminismes, com a projectes profundament transformadors però, no només interpel·len i afecten les dones, sinó que es dirigeixen al conjunt de la societat i, per tant, també als homes.

En els últims anys, i a mesura que ha anat avançant l'hegemonia del moviment feminista, s'ha fet cada vegada més evident la importància d'una pregunta: Quin és el lloc i el paper que els homes tenen en aquesta lluita que ve a canviar-ho tot? Són els homes subjectes passius i aliats merament col·laterals de les lluites feministes o són també actors

imprescindibles dels canvis estructurals que l'agenda feminista proposa?

A aquesta qüestió, una de les preguntes del nostre temps, alguns l'estan responent en clau reaccionària. A mesura que s'han anat conquerint de manera creixent espais a la societat per part de les dones, han proliferat a la vegada, discursos neomasclistes que evidencien un malestar masculí present en alguns segments socials. Un malestar, que prové d'aquells homes que viuen amb dificultats els canvis proposats pels feminismes, o bé, estan desubicats en els seus rols i les seves relacions, o no estan disposats a renunciar a certes posicions de privilegi i domini. A ells es dirigeixen els projectes reaccionaris i d'extrema dreta que fan de la salvaguarda de la masculinitat tradicional un dels seus eixos discursius.

> Molts homes viuen amb dificultats els canvis proposats pels feminismes, estan desubicats en els seus rols i les seves relacions o no estan disposats a renunciar a certes posicions de privilegi i domini

En aquest context, resulta imprescindible preguntar-se: quines altres maneres d'interpel·lar la masculinitat tenen els feminismes, per poder ser una alternativa davant aquests replegaments identitaris i aquesta tornada a la masculinitat tradicional? Què proposen els feminismes als homes que volen canviar i formar part d'una transformació social de fons? Quines propostes feministes poden fer que els homes vulguin canviar? El debat sobre com el feminisme interpel·la i compromet els homes, és encara un tema relativament incipient a nivell social. Si bé és cert que els estudis de gènere han aprofundit en l'anàlisi de la masculinitat des de fa dècades, aquest debat no ha transcendit tant les fronteres de l'acadèmia, ni s'ha popularitzat amb la mateixa intensitat que altres temàtiques abordades pels estudis de gènere i els feminismes.

Són segurament vàries les raons sobre perquè la discussió sobre la masculinitat ha quedat fins avui en un segon pla. En primer lloc perquè els homes mateixos no han impulsat amb força un debat que implica posar la seva pròpia identitat en joc i sotmetre el seu paper a una discussió pública. Els homes, habituats a ocupar, com a subjectes, el lloc des d'on es miren les coses, passen a ser també ara un objecte a mirar, analitzar i qüestionar. Això, que implica desocupar el centre, la neutralitat i la pretesa universalitat sobre la qual s'ha construït la cultura androcèntrica i patriarcal, il·lumina la masculinitat com un fet particular i pot generar algunes incomoditats. En segon lloc perquè la lluita feminista s'ha centrat principalment en la situació de les dones. D'una manera hegemònica el feminisme ha fet de les dones el seu subjecte polític, reservant per als homes un paper subsidiari i col·lateral. Això ha tingut com a conseqüència que les institucions tampoc han volgut o no han sabut com implicar els homes que continuen massa sovint absents de les polítiques de gènere, com si en fossin aliens i, per tant, desentenent-se d'assumir un paper actiu en la transformació dels rols de gènere i les desigualtats entre homes i dones.

Els homes, habituats a ocupar, com a subjectes, el lloc des d'on es miren les coses, passen ara a ser també un objecte a mirar, analitzar i qüestionar. Il·lustració de Lara Lars

Els canvis socials que el feminisme proposa no seran possibles de la mateixa manera o no es podran assolir en profunditat, si no comporten, alhora, la transformació dels valors i els rols de la masculinitat hegemònica i heteronormativa, que és una part essencial del sistema patriarcal. Assegurar els drets i les llibertats de les dones és inseparable de combatre els privilegis i prerrogatives masculines i requereix desfer els lligaments de la masculinitat amb la violència, la dominació i l'exercici del poder. Implica també fer possibles les dissidències de gènere, visibilitzar les desobediències i polititzar la masculinitat. I les dones, sens dubte, tenen bones raons per voler aquests canvis. Però quin paper poden assumir els homes en la desconstrucció de la masculinitat patriarcal?

La qüestió de la implicació dels homes en el feminisme i el seu paper actiu en la lluita per la igualtat es pot enfocar des de diverses perspectives. Una d'elles consisteix a pensar els homes com els beneficiaris d'un sistema injust i entén que els subjectes masculins estan èticament obligats a col·laborar en uns canvis socials i polítics que impliquen la pèrdua dels seus privilegis. Aquesta, que és una part de la realitat, no és, tanmateix, tota la realitat. Convé preguntar-se doncs, si els homes només hi tenen coses a perdre? El plantejament que tot guany o ampliació de llibertat per a les dones suposa un retrocés necessari o cessions per part dels homes, està construït sobre la lògica binària de la suma zero: quan uns guanyen, altres han de perdre. Aquest, és precisament el marc en el qual poden proliferar els temors, les pors i fins i tot les ires "masculines", agitades pels projectes reaccionaris que assenyalen al feminisme com un atac contra els homes. Sense oblidar que, en efecte, la conquesta d'espais socials per part de les dones implica, en moltes ocasions, una pèrdua de poder, d'estatus o de control per part dels homes, però existeix també la possibilitat –i la necessitat política– de preguntar-nos sobre quantes potencialitats positives pot suposar per als homes combatre les imposicions, els mandats i les prohibicions de la masculinitat tradicional.

Al llarg de les últimes dècades els estudis crítics sobre la masculinitat han posat sobre la taula que els subjectes perjudicats o damnificats pel sistema de gènere i la virilitat

patriarcal no són únicament les dones i que existeix un conjunt de prescripcions, normes i imperatius masculins que converteixen també els homes en objectes de dominació. A més, la masculinitat té guanyadors i perdedors i són molts els homes que formen part de les masculinitats subalternes, excloses i inferiorizadas per un sistema jeràrquic que obliga els homes a competir entre si. Però caldria preguntar-nos si tot són guanys per als que suposadament assoleixen el podi dels "homes de veritat"? Són molts els guanyadors? O també per als que suposadament tenen èxit, la masculinitat és plena de costos, carències i malestar?

Si els feminismes proposen un projecte polític ambiciós que implica la transformació profunda de la societat, si es tracta de canviar-ho tot i de canviar-ho per fer una societat millor, llavors els homes no poden ser mers aliats secundaris de les lluites feministes. Els homes no poden ser convocats només com a responsables dels malestars, els danys o les violències que aquesta masculinitat produeix en les altres. El seu propi benestar està en joc, com ho està la seva pròpia llibertat. El repte per als homes doncs, no seria només "ajudar" en l'emancipació de les dones, sinó construir una societat més lliure per a totes i per a tothom i és en el marc d'aquest objectiu comú, que es requereix repensar, qüestionar i transformar la masculinitat.

> Els canvis socials que el feminisme proposa no seran possibles o no es podran assolir en profunditat si no comporten, alhora, la transformació dels valors i els rols de la masculinitat hegemònica i heteronormativa, part essencial del sistema patriarcal

Al dossier publicat a la revista IDEES sobre Feminisme(s) es van contemplar diferents dimensions de la lluita històrica del feminisme i es van analitzar diverses perspectives i àmbits per oferir una mirada global i prescriptiva. Tanmateix, deliberadament en aquest dossier, es va voler que prenguessin la paraula les dones i no es va pretendre aprofundir entorn la mirada dels homes sobre els objectius dels feminismes. No era aquest el propòsit. Tampoc l'abordatge sobre com la perspectiva de gènere afecta al subjecte home i interpel·la la seva identitat o el seu rol social, ni quins no són els canvis que comporta per a les anomenades masculinitats. Aquest és per tant un àmbit que necessita un debat propi i un desenvolupament autònom. Amb aquest objectiu, des d'IDEES reprenem el fil dels feminismes, recuperem aquesta qüestió pendent i ens proposem complementar les discussions obertes oferint una sèrie de reflexions que volen ser un punt de partida sobre un aspecte transcendent del debat feminista i les polítiques de gènere.

En les pàgines d'aquest dossier, publiquem diferents articles escrits tant per homes com per dones i dividits principalment, en dues grans categories.

Una primera sèrie de textos estarà dedicada a l'anàlisi teòrica de la masculinitat, plantejant les grans qüestions i preguntes que interpel·len als feminismes i que creiem que per ser abordades en profunditat han de ser pensades des del diàleg amb els feminismes. Els textos

de Gemma Torres, Pere Almeda, Clara Serra, Javier Sáez o Nerea Aresti desenvoluparan en més profunditat algunes de les perspectives teòriques i polítiques apuntades en aquestes breus línies i integren, en conjunt, els principals enfocaments des dels quals proposem de pensar la masculinitat. Partim de la concepció que la masculinitat és una construcció cultural, històrica i col·lectiva. És a dir, que no està inscrita en el cos o la genètica dels homes, ni és una destí biològic, sinó que ha passat per diferents transformacions –i també diverses crisis– en diferents moments de la història. De la mateixa manera el propi saber sobre la masculinitat i les perspectives des de les quals s'ha pensat, té una història que volem fer aparèixer.

Alguns textos pretenen analitzar la relació entre la masculinitat i la idea de subjecte eminentment autònom i racional que tants discursos i sabers de la modernitat han posat en dubte En la filosofia i en les nostres maneres de pensar l'individu hi ha també imbricada, una relació amb els afectes, el desig i la vulnerabilitat que és masculina i patriarcal i que convé qüestionar tant per pensar la política com per repensar la masculinitat. Incloem també la reflexió sobre el poder i les estructures de dominació masculines que han configurat el patriarcat i l'ordre del gènere, recolzant-se en lleis i institucions, però també en costums i convencions socials que són la base de moltes desigualtats. Unes relacions de poder que els feminismes impugnen i desconstrueixen mentre plantegen nocions alternatives assentades sobre el diàleg i la transformació de la realitat social i política, des de l'eticitat i l'equitat i allunyades de qualsevol servitud.

Dins d'aquesta primera part del dossier ens semblava també imprescindible incorporar perspectives en el marc de les teories *queer* i les anàlisis crítiques de la normativitat heterosexual. Una de les conseqüències importants que implica assumir una perspectiva no essencialista sobre aquesta qüestió i que aquests textos proposen, és que el conjunt de subjectes que queden inclosos sota el que anomenem "masculinitats" no coincideix exactament amb el conjunt dels homes i que la masculinitat està també habitada i encarnada per dones.

Alguns dels textos d'aquest dossier desenvoluparan la idea que la masculinitat, a més de ser una construcció social, no ha estat construïda ni inventada només pels mateixos homes, sinó que és produïda col·lectivament pel conjunt de la societat. I és que, precisament, que els homes desocupin el lloc del subjecte, durant tants segles colonitzat, implica, entre altres coses, pensar que ells són també productes del poder i no només els agents del poder. Concebre la masculinitat d'aquesta manera implica fer-se càrrec de la dificultat de pensar-la des d'un anàlisi i un abordatge estructural, com un procés que es reprodueix a través de multitud d'institucions, accions col·lectives i gestos individuals, que impliquen tant els homes com les dones, però també obre la porta a importants possibilitats polítiques: canviar la masculinitat suposa una manera de transformar el conjunt de la nostra societat.

Per això, la segona part dels textos d'aquest dossier, on participen autors i autores com Laura Macaya, Paco Abril, Ana Rodríguez, Alfredo Ramos o Benno de Kaijzer, està dedicada a visibilitzar de quina manera la masculinitat està entrellaçada i afecta de ple a diferents aspectes o àmbits de la nostra societat i que són o poden ser un tema a desenvolupar a través de les polítiques públiques. Malgrat que els feminismes han treballat per demostrar

que el conjunt de les polítiques han de ser travessades per la perspectiva de gènere, perquè tenen un impacte en la vida de les dones, la mirada sobre la masculinitat continua sent pràcticament absent. Tanmateix, la idea que una societat té de pensar allò masculí i les prescripcions que la nostra cultura fa als homes, impacten de ple en la majoria d'àmbits que les polítiques públiques han d'abordar. Qüestions com l'organització del treball, el repartiment del temps lliure, la cura dels altres o la manera de cuidar-nos a nosaltres mateixes -fins i tot qüestions tan concretes com la seguretat viària, el risc laboral o els accidents de trànsit- són inseparables de la masculinitat. De la mateixa manera, les representacions del gènere a través dels mitjans de comunicació, la cultura audiovisual, en la literatura o a l'escola són escenaris clau per treballar sobre la masculinitat.

> La masculinitat, a més de ser una construcció social, no ha estat construïda ni inventada només pels mateixos homes, sinó que és produïda col·lectivament pel conjunt de la societat

En aquest dossier pretenem il·luminar algunes d'aquestes relacions necessàries entre la masculinitat i alguns (només alguns) d'aquests àmbits de la societat i incloem aquestes reflexions amb l'objectiu que ajudin a definir i a incorporar un nou marc a les polítiques públiques que tingui en compte la transformació de les masculinitats. Els textos aborden qüestions relatives a la salut, el treball, l'educació, la violència, l'art o les polítiques culturals, amb la certesa que comprendre aquestes relacions suposa ampliar les possibilitats de fer polítiques públiques eficaces i transformadores. Pensem que intervenir sobre totes aquestes qüestions és una oportunitat de disputar o ressignificar la manera en què la nostra societat interpel·la, educa i concep els homes i que canviar la masculinitat és una manera possible i segurament imprescindible, de transformar la nostra societat.

Clara Serra Sánchez
Clara Serra Sánchez és escriptora i professora de Filosofia. Actualment és investigadora del Centre de Recerca Teoria, Gènere i Sexualitat de la Universitat de Barcelona (ADHUC) i forma part del Personal Docent i Investigador de la mateixa universitat. Té un Màster en estudis avançats de Filosofia (UCM) i un Màster en estudis interdisciplinaris de gènere (UAM). La seva recerca se centra en la construcció i la representació de les identitats i també en els estudis sobre la masculinitat. Ha estat col·laboradora honorífica a la Universitat Complutense de Madrid, participant en seminaris i cursos acadèmics. Alhora, ha estat responsable de l'Àrea Estatal d'Igualtat, Feminismes i Sexualitats de Podemos i és ex-diputada de l'Assemblea de Madrid. Ha realitzat nombroses publicacions al voltant dels plantejaments i debats feministes d'actualitat en l'àmbit espanyol. És autora dels llibres *Leonas y zorras. Estrategias políticas feministas* (2018, Catarata) i *Manual Ultravioleta* (2019, Ediciones B).

Pere Almeda

Pere Almeda i Samaranch és director de l'Institut Ramon Llull. Anteriorment havia sigut director del Centre d'Estudis de Temes Contemporanis i de la revista IDEES. Jurista i politòleg, té un Diploma d'Estudis Avançats (DEA) en Ciència Política i un postgrau en Relacions Internacionals i Cultura de Pau. És professor associat de Ciència Política a la Universitat de Barcelona. Ha treballat i col·laborat en diverses institucions com ara el Parlament de Catalunya, el Parlament Europeu o el Departament d'Afers Polítics de la Secretaria General de Nacions Unides. Va ser coordinador del projecte internacional del recinte Històric de Sant Pau i de la Fundació Catalunya Europa, liderant la iniciativa *Combatre les desigualtats: el gran repte global*.